

A környezetismeret a szocialista hazaszeretet fejlesztésében

1. Az iskolai oktató-nevelő tevékenység elsődleges követelményei közé tartozik a közvetlen — családi és iskolai — környezet bemutatása, megismertetése a tanulókkal. Az otthonról, a háztáj egészéről és egyes részeiről alkotott kép az iskolában évről évre újabakkal bővül. A tanuló kilép a közvetlen környezet viszonylag szűk, de még mindig nem eléggé ismert világából, és a humán meg a reál tantárgyak változatos és gazdag ismeretanyagát próbálja elsajátítani. Ebben a törekvésében elsősorban nevelőjétől várja és kapja a szükséges tájékoztatást és magyarázatot, tőle nyer ösztönzést, hogy érdeklődését minél alaposabban és átfogóbban kiterjessze az őt körülvevő világnak és a letűnt koroknak a mai életforma megértéséhez szükséges jelenségeire. Tőle várja e jelenségek között összefüggések feltárását, értelmezését és értékelését. A nevelő sok olyan dologra hívhatja fel a tanuló figyelmét, ami ennek híján összefüggés nélküli jelenség maradna.

Ez az oktatói-nevelői tevékenység sok esetben túllépi a tantervek és tankönyvek megjelölte, minden tanár meg tanuló számára kötelezően előírt tananyag ismeretkörét, s a tanár leleményességét, úgyszeretetét igényli az adott viszonyok és lehetőségek szerint. Ezek a lehetőségek pedig bőven kínálkoznak, városon és falun, az általános és a középfokú oktatásban egyaránt, hiszen ez a munka a pionír- és a KISZ-szervezet, a különféle szakkörök, az iskolai rendezvények és órák keretében rendszeresen végezhető. Amint ezt több, sikerrel járó verseny, vetélkedő, jól működő szakkör, egyre növekvő számú és anyagában szüntelenül gyarapodó iskolai múzeum és diákfolyóirat, egyéni gyűjtés igazolja, a tanulók szívesen vesznek részt a legkisebektől a legnagyobbakig ezekben, ha munkájuknak célját és eredményét látják. A jól körülhatárolt, a tanulók életkori sajátosságainak, érdeklődési körének megfelelő, őket önkéntes tevékenységre serkentő célkitűzéstől függ a foglalkoztatásnak, a tanulók cselekvő részvételének a sikere. A pedagógiai hatásnak tehát arra kell törekednie, hogy a tanulók tevékenységét meghatározott irányban alakítsa, fejlődését előmozdítsa.

2. Milyen formái lehetnek ennek a pedagógiai ráhatásnak a tanulók környezetismerete terén? Melyek azok a lehetőségek, oktatói-nevelői tevékenységek, amelyek a pedagógus tanítványai ismeretszintjének emelésére, a szocialista hazaszeretet fejlesztésére, a hazai táj, a szülőföld művelődési, gazdasági, társadalmi élete múltjának és jelenének megismerésére, a velük való szoros kapcsolat, a hozzájuk fűződő ragaszkodás érzésének kialakítására felhasználhat? Erre a magasztos feladatra csaknem mindegyik tantárgy keretében van lehetőség. Mutassunk rá a lehetőségek közül néhányra.

Bár az általános iskolában a tanulók megismerkednek a lakóhely, az iskolaszék, a megye természeti és gazdaságföldrajzi viszonyaival, a líceumi osztályokban nem hanyagolhatjuk el az iskolaszék helyen működő ipari, mezőgazdasági, közlekedési, kereskedelmi vállalatokba szervezett látogatásokat. E látogatások alkalmával mutassuk be a vállalat helyét, szerepét a népgazdaság rendszerében, az üzemek és vállalatok bel- és külföldi kapcsolatait. A líceum négy éve alatt évente szervezett, több napos kirándulás kiterjedhet hazánk nagy tájegységeire, azokra a létesítményekre, amelyek a negyedszázados építőmunka eredményeként születtek meg. Ezek bemutatására nemcsak a tanárnak kell felkészülnie, hanem a tanulóknak is, előzetes adatgyűjtéssel. Nevelő hatását tekintve ez utóbbi sokkal hatékonyabb, természetesen a szaktanár, az osztályfőnök tudatos irányító tevékenysége révén. Ez a munka forrása lehet a jól végzett feladat örömeivel párosuló, a nép alkotásainak nagyszerűsége fölött érzett jogos hazafias büszkeségnek.

3. Népünk múltjának alapos megismeréséhez, a közvetlen környezet történeti szerepének megértéséhez és felméréséhez is nélkülözhetetlen segítséget nyújt a helytörténeti emlékek számbavétele. A történelmet és irodalomtörténetet tanító szaktanár lépten-nyomon tapasztalhatja, hogy oktatói-nevelői munkája sokkal eredményesebb, ha a tanulók történelmi és irodalmi ismereteit a közvetlen környezetben található emlékekkel kapcsolja össze. A románság, valamint a magyar és német nemzetiség történelme és irodalma kimagasló egyéniségeinek életéhez, tevékenységéhez vidékenként különféle helyi vonatkozású emlékek fűződnek. Ezeknek a számbavétele, „feltérképezése”, nyilvántartása jelenkölzebe hozza a távoli múlt eseményeit, megeleveníti letűnt korok életét, történeti és irodalmi alakjait. Így tárultak fel a növendékeit az iskola (a kolozsvári 11-es líceum) történelmi körében régészeti ásatások és kutatómunka formájában foglalkoztató tanár szervező és irányító munkája eredményeként a Körös-műveltséghez tartozó óskori település nyomai a Bácsai-torokban végzett diák-ásatások során. A hat évezred előtti emberrel és ennek kultúrájával kerültek közvetlen kapcsolatba a régész-diákok, amikor emberi csontvázakat, kőszobrocskákat és színes kerámiát hoztak napvilágra, vagy amikor egy kirándulás alkalmával az i. e. III. évszázadból származó, Közép-Európában páratlan bronzfibulára, a kelta ötvösművészet egyik remekére bukkantak. Ugyancsak diák-régészek munkája nyomán került napfényre az énlaki dák vár maradványa is.

Az ilyen munka oktatói-nevelői előnyei sokfélék. A tanulók az ásatások során előkerülő leletekből értékes tanulságokat merítenek, megismerik az illető korszak életét, a termelőeszközök fejlődését, különbségeit téve az egyes korszakok fejlettségi foka között. Az ásatásoknál szükséges munkálatok elvégzése természetesen hozzáértő irányítást, alapos körültekintést és helyes munkaszervezést igényel. Ez pedig ráneveli a tanulót a munkához szükséges felelősségérzetre, a rendszeres, pontos munkára. Az ásatásokkal járó aprólékos munkafeladatok elvégzése fejleszti a kezűgyességet és a megfigyelőképességet.

A későbbi történelmi korszakok tanulmányozása során még inkább lehetőség nyílik arra, hogy a tanulókat bevonjuk a helytörténeti (gazdaság- és művészettörténeti, hely- és névtörténeti), okleveles és tárgyi emlékek számbavételére, összegyűjtésére és bemutatására irányuló munkába. Ezek a tanári irányítással kiolvasható történeti adatok életközébe hozzák, mintegy megjelenítik a tárgyat korszak történeti eseményeire, személyeire vonatkozó elméleti ismereteket.

A gazdaság- és művészettörténeti emlékek közül elsősorban a régi várakat, erődöket, kastélyokat és udvarházakat, a népi építkezés egyes tárgyait (lakóházakat és háziipari berendezéseket) kell figyelemre méltatnunk. Ezekkel egy-egy korszak

politikai, gazdasági, társadalmi képét, hadviselési módját, valamely jelentős történeti, társadalmi személy alakját, a dolgozók házatáját és életmódját eleveníthetjük meg, művészeti vonatkozásban pedig fény derülhet a korszak építészeti stílusára és azokra a művészeti, művelődési kapcsolatokra, amelyeket az épület és építője képviselt. A nemesi és paraszti épületek szembeállításával pedig szemléletesen érzékeltethetjük a különbségeket a két társadalmi osztály életmódja között.

A helynévtörténeti, ma is használt és okleveles adatok, az egyes helyekhez fűződő epikai szóbeli emlékek (mondák, legendák) számbavétele szintén hasznos és tanulságos foglalatossága lehet a középiskolás tanulóknak. Nemcsak azért, mert gyűjtő- és feldolgozó munkájukkal környezetük megismerésének tudományos munkájába, egy esetleges helységmonográfia adatgyűjtésébe kapcsolhatók be, hanem azért is, mert e nevek mögött sokszor történeti események vagy személyek fedhetők föl, és ezek birtokában a tanulók előtt jobban megvilágosodik közvetlen környezetük szerepe a szülőföld, a haza történelmében. Ezen a ponton tehát a történelmi, irodalmi és nyelvi foglalkoztatás szervesen összekapcsolható, és mindegyik diszciplína számára gyümölcsöző eredményekkel kecsegtethet.

Hosszúra nyúlna, hogy rámutassunk mindazokra a lehetőségekre, amelyek a tanulók környezetismeretének elmélyítésére, szülőföldjük, lakóhelyük múltjának és közelmúltjának megismerésére, feltárására szolgálhatnak. Az előbb említett vizsgálódási területeken és módozatokon kívül meg kell elégednünk ezúttal más hasonló, hely- és környezetismeret szolgáltató munkaterületek pusztá felsorolásával. Gondolunk elsősorban a ma még föllelhető, 100—150 éves háztáji használati tárgyak, mezőgazdasági eszközök, szerszámok, a különböző kismesterségek (fazekas, molnár, szücs, csizmadia), háziipari foglalkozások (kender- és lenmunka, hímzés, szövés, konyhamesterség) eszközeinek összegyűjtésére, használatuk leírására és megfelelő helyen való tárolásukra. A népművészeti kifejezési formák, mint a fafaragás, bútorfestés, vasművesség, varrottasok, szöttesek felkutatása, az évtizedek során bekövetkezett változások megállapítása, a mai formákkal való összevetése mind a környezetismeret hathatós és sok nevelői értéket tartalmazó eszközei.

Tény, hogy tanulóink, de az átlagos műveltségű felnőtt embertársaink közül is kevesen ismerik közvetlen környezetük művelődéstörténeti emlékeit. Pedig városainkban nemcsak szobrok, feliratok, emléktáblák, hanem múzeumok és gyűjtemények is hirdetik és szemléltetik a helységekre és közvetlen környékére vonatkozó művelődéstörténeti jellegű tudnivalókat.

A környezetismeret forrásait tekintve nem hagyható figyelmen kívül az iskola múltjának és jelenének megismerése sem. Az iskola története, hagyományai a ma diákját ezernyi érzelmi szállal köthetik az alma materhez. Iskoláink padjaiból sok költő, író, tudós, művész, kiváló munkás került ki, akiknek élete, munkája példaadó lehet a diákok számára; ugyanígy az iskola névadójának az élettörténete is. A tanulók ismeretein kívül érzelmeiket is gazdagítja az olyan tevékenység, amely a régi évkönyvek statisztikai adatainak elemzésére irányul. Ez összehasonlítási lehetőséget nyújt az iskola mai szociális összetételének vizsgálatára. Az összehasonlítás alapján következtethetnek a tanulók a művelődés demokratizálódására, az iskolának a kulturális forradalomban betöltött szerepére. Az iskola történetének felszabadulásunk utáni szakasza pedig kitűnő lehetőséget biztosít arra, hogy élő elődeik példáján megértsék, keressék és megtalálják a maguk szerepét, jelentőségét az iskola társadalmában való helytállásban.

A környezet megismerését, a saját és a velünk együttélők művelődési értékeinek megbecsülését célzó oktatói-nevelői munkánk folyamatában nagy jelentőséget tulajdonítunk nyelvünk ápolásának. A tantárgyi (magyar és román nyelv és iroda-

lom, műalkotáselemzés, ének, a történelem tantárgyainak művelődéstörténeti vonatkozásai) lehetőségeken kívül közvetlenebb élményeket nyújtó munkaformákat is kell biztosítanunk. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a tanulók szívesen kapcsolódnak be az irodalmi emlékek, emlékhelyek, a nyelvi vonatkozású anyag — tájszólások, folklór-termékek — összegyűjtésébe, falun és városban egyaránt. Nem egy népköltészeti kiadvány, népnyelvi gyűjtés anyaga, sőt népviseleti tájszójegyzék bizonyítja tanulóink ügybuzgalmát és nemes törekvését. A gyűjtött szóanyag, találóskérdés- és közmondás-gyűjtemény, a nyelvi szerkezet összehasonlítása az irodalmi és köznyelvvvel ismertetheti meg, tárhatja fel tanulóink előtt nyelvünk gazdagságát, kifejezésbeli árnyalatainak finomságait. A „diáknyelv“ szó-kincsének, mesterkéltségeteleinek, szóhasználati formáinak elemző, játékos bírálata is a nyelvi kifejezőkészséget fejleszti. A sajtó, az iskolában használt nyelv, a modern hírközlő eszközök „nyelvi figyelése“ igényes nyelvőrökké teheti tanítványainkat. A fenti és az ezekhez hasonló gyűjtőmunkák kitűnő tényanyagot szolgáltatnak, és nyelvi, irodalmi vetélkedők bővíthetők.

A képzőművészetek mindig az adott társadalmi tudattartalmat tükrözik, közvetítik sajátos eszközökkel, érzelmi telítettséggel. A közvetlen találkozások a műalkotásokkal ezt az érzelmi telítettséget biztosítják. Ezért indokoltak a gyakori tárlatlátogatások vagy a művészi reprodukció-sorozatok (diapozitívek) bemutatása, értelmezése a tanulók előtt. Ezeket vezetheti a szaktanár, de éppen érdeklődésük és tanulmányaik révén a tanulók is. Ez a tanulók környezetismeretéhez járul hozzá hathatósan amellet, hogy esztétikai ízlésüket is hatékonyan fejleszti, ha egy műalkotásról, épületről — lehet az egy vidékre jellemző, sajátos falusi ház — mondják el gondolataikat. Komplex művészeti élményt nyújthat az előadó, ha az ismertett képzőművészeti alkotáshoz illő zenét is megszólaltat.

4. A környezetismeretet szolgáló anyag gyűjtésére kirándulásokat szervezünk, hogy valamely vidékről vagy irodalmi és műemlékről a helyszínen szerezzünk ismereteket. Ugyanezt a célt szolgálja a múzeumlátogatás és a gyűjteményes kiállítások megtekintése is. Mindegyik esetben a tanárnak előzetesen alaposan tájékozódnia kell a kijelölt vidék, objektum jellegéről, a tantárgyára vonatkozó összefüggésekről. A tapasztaltak birtokában a tanár a tanulók bevonásával megállapíthatja a látogatás vagy kirándulás programját, végső célját. Helyes, ha ilyenkor bizonyos központi témát jelöl ki tanítványainak, s látogatáskor ennek alapos megfigyelésére, nyomkövetésére irányítja figyelmüket. Ugyanígy járunk el egy színi-előadás csoportos megtekintésekor is.

A közvetlen szemlélet nyújtotta élmény sokkal maradandóbb bármilyen, tanórában szerzett ismeretnél. Semmiféle eletraajzi óra sem keltheti azt az élményt, mint az a ház, ahol a költő született, alkotott, vagy a vers felolvasása az előtt az íróasztal előtt, ahol a költeményt írták, s ahol esetleg ma is ott a kézírata. A tanulmányi kirándulások és látogatások csak akkor eredményesek, ha az órában tárgyalt anyaggal kapcsolatban emlékek, élmények idéződnek fel. A helyszínen gyűjtött anyagot sikeresen használhatjuk fel az órában, a különböző körökön, ahol a tanulók csoportos vagy egyéni munka alapján számolnak be élményeikről. A gyűjtött régészeti, néprajzi, irodalmi és nyelvi anyag pedig magja lehet és alapjául szolgálhat egy iskolai vagy éppen községi múzeumnak, archívumnak.

Igen hasznosnak bizonyultak azok a vetélkedők is, amelyek jól megválasztott tárgykörüknel fogva (népviseletet varró, népi gyermekjátékot készítő, közmondásokat, találós kérdéseket gyűjtő versenypályázatok) a pionírok nagy tömegét mozgatták meg, serkentve őket a közvetlen környezetük vagy a távolabbi vidékek minél alaposabb megismerésére, a helyi hagyományok föllevenítésére és megőr-

zésére. A tanulóiban keltett visszhang és érdeklődés bemutatására szolgáljon itt néhány idézet azokból a levelekből, amelyekben a népi öltözetet készítő, „Varrj ruhát Zsuzsi-babának!” néven ismert verseny résztvevői nyilatkoznak a közvetlen környezetben végzett ismeretszerző és kutatómunkájukról. „Nagyon sokat kértük a nagymamánkat — írja egy nagygalambfalvi testvérpár —, hogy segítsen nekünk. Öreg már, de a mi kedvünkért két szemüveget tett egymásra és úgy segített rajtunk, csinálta és mutogatott nekünk, és mi nagyon szót fogadtunk nagymamánknak, hogy segítsen rajtunk, mert édesanyánk nem ért rá segíteni.“ „Elkezdtük mérni, centizni a hosszát, bőségét — olvassuk az egyik homoródfürdői pionír leveléből —, míg végre két-három rajz után tudtunk egy alapmintát kihozni és azután kezdődött a szabás.“ „A viseletet öreg néniktől és édesanyám emlékezetéből tudtam meg, elmagyarázták, képeket mutattak. Nagyon sok helyen voltam öreg néniknél, akiknél azt hittem, hogy találok eredeti fersinget“ — számol be dokumentálódásáról egy geryneszegi pionír. Egy másik, zsbói meg ezt írja: „... a verseny arra készítetted, hogy kutassak, érdeklődjem. E kutatás ahhoz vezetett, hogy kb. 60—70 évvel ezelőtt e városnak jellegzetes magyar viselete volt... képek nyomán indultunk el, amelyeken még a régi divat volt látható...“ „A hímzés eredeti. Zsíros kanállal dörzsölve vettük le a mintát. A színek is eredetiek, amikkel hímeztem“ — tájékoztat egy székelyhídi versenyző.

A népviselet hagyományos formáinak felderítése és a jelenlegivel való összevetése nagymértékben járult hozzá a népművészeti ág helyi hagyományainak, értékeinek feltárásához, megismeréséhez és „feltámasztásához“ — ha még kicsinyített formában is. Tudatosította a tanulóiban e hagyományok sajátos jellegét, mint például az anyag összeállításában, a fonás, szövés, hímzés terén alkalmazott technikákat, az öltözetdarabok összeválogatásában, az öltözet kompozíciójában kifejezésre jutó jellegzetességeket. Ugyanakkor azonban arra is felfigyelhettek, hogy melyek azok a vonások, amelyek a szomszédos vidékek román, magyar, német, szlovák öltözeteivel rokonok vagy eltérők.

S ha már a vetélkedőről esett szó, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a különféle irodalmi és nyelvi erőpróbákat, melyek eredményei órákon, iskolai irodalmi körökön vagy éppen a sajtóban, iskolai diákfolyóiratokban kerülnek nyilvánosságra. Gondolunk most az ilyenfajta témákra, mint például „Városunk és vidékünk az irodalmi alkotásokban“, „A vidékünkön (falunkban, városunkban) beszélt tájnyelv és az irodalmi nyelv“, „Nyelvünk furcsaságai“, „Diák az irodalomban“, „Híres költőnk (költőink) és írónk (íróink) sírjánál“. Ezekben a megnyilatkozásokban is biztosítanunk kell a tanulóknak önállóságát az adatgyűjtésben, kezdeményezésben. Ilyen módon bővülnek és erősödnek társadalmi kapcsolataik, s ezek eredményeként növekszik társadalmi felelősségtudatuk is. Ennek arányában fejlődik viszont aktivitásuk, pozitív állásfoglalásuk, véleményük a szocialista életünk fölvetette politikai kérdésekben, helytállásuk az iskolai és a társadalmi életben.

A környezet, a teremtő, alkotó nép megismerésére és szeretetére való nevelés hatékonysága, eredményessége megkívánja, hogy az elmúlt évszázadok osztályharcos, forradalmi hagyományaiban, művelődési, nyelvi, történelmi életünkben rejlő lehetőségeket az eddigieknél jobban kiaknázzuk, s nevelői tevékenységünk érzelmileg telített, meggyőző legyen. A tanulók érdeklődését úgy kell fölkeltenünk és irányítanunk, hogy figyelmük ne csak a régmúlt emlékeinek megismerésére terjedjen ki, hanem a korai munkásmozgalmak, a felszabadulás körüli és utáni események, a szocializmus építése emlékeinek, tényeinek megismerésére is.

Nagy Jenő